

шиви показания от нас. От угризения на съвестта някои, като следователят Аврамов, полудяха и умряха. Мъчителният следствен ад продължи от 29 август 1946 г. до средата на февруари 1947 г., когато бяха произнесени присъдите. Осъдиха ме на 15 г. строг тъмничен затвор, който изтърпях за 8 години и 9 месеца.“

В затвора върху него започва натиск да стане доносител на Държавна сигурност и да свидетелства, че чрез полковник Борис Гергов е свързал „Неутрален офицер“ с Никола Петков, който да бъде обвинен, че е подбудител за създаването на „конспирацията“. Отказва категорично и така отпада едно от коварните обвинения към Никола Петков. В съдебната зала, където е призован като прокурорски свидетел срещу опозиционния лидер, е изгонен от залата от прокурора Патронов, защото „пречел на процеса“.

Рачо Станимиров преминава през всички мъки и издевателства на комунистическите затвори в София, Сливен, Стара Загора и концлагера в Белене, където след години неизвестност среща брат си Тодор. Освободен е на 11-ия рожден ден на сина си Никола, когото е видял за последно двегодишен.

След това Рачо Станимиров работи в цех за бетонни изделия, става стругар, по-късно и печатарски работник. След демократичните промени му е присъдено званието полковник. Почива на 87-годишна възраст през 1999 г.

### **2.3. Юристите, държавните и общинските служители**

Сериозно представителство в ТВО „Белене“ имат и адвокатите със заличени права, които също са причислени от режима към категорията „бивши хора“. През концлагера преминават адвокатите Жоро Топалов от Сливен, Кирил Попов от София, Минко Райковски от Троян, Христо Каркъмов от село Дъбене, Пловдивско, Георги Чавков от Нова Загора, Колю Ковачев и Тодор Лалчев от София, както и Димитър Цветков, също от столицата, адвокат на лидера на опозиционния БЗНС „Никола Петков“ в монтирания политически процес срещу него през 1947 г., и много други<sup>60</sup>.

---

<sup>60</sup> Имената на адвокатите са посочени в книгата „Горчиви истини“ – свидетелства за комунистическите репресии, включваща „Стенания от мрака“, разказ на бившия лагерист Куни Кунев, въдворен в „Белене“ (1950–1953). Център за подпомагане на хора, преживели репресии – АСЕТ, 2003 г.

## Адвокатът Недко Ботев

Един от най-известните адвокати с отнети права в концлагера „Белене“ е Недко Колев Ботев. Той е роден на 23 ноември 1886 г. в Дряново в бедно семейство на занаятчия. Завършва гимназия в Дряново и висше юридическо образование в университета в Загреб. За кратко е назначен за съдия в Трявна, а след това става адвокат. В периода 1920–1923 г. живее в Севлиево, където влиза в земеделското движение. През 1923 г. е арестуван. След това се установява в Русе, а от 1940 г. в София. След завръщането на земеделския лидер Г. М. Димитров от емиграция е избран за административен секретар на БЗНС, пост, който запазва и при Никола Петков. Ботев е и член на Постоянното присъствие на БЗНС и е сочен като един от верните сподвижници на Никола Петков.

Избран е за народен представител в VI ВНС от Русенска околия. За-ради пламенните му речи в защита на свободата и демокрацията е отстраняван от парламентарната трибуна. Известна остава репликата му: „Комунистическата партия е фашистка организация!“. След разтурянето на опозиционния БЗНС „Никола Петков“ Ботев е въдворен последователно в концлагерите „Куциян“, „Богданов дол“ и „Белене“.

След Унгарското народно въстание през 1956 г. отново е репресиран по нареждане на Тодор Живков и Георги Трайков до 1965 г. Изселен е от София в родното му Дряново, където умира на 20 декември 1968 г.<sup>61</sup>

\*\*\*

Представители на държавната и общинската власт преди 9 септември 1944 г., които впоследствие са причислени към „бившите хора“, също са въдворявани в концлагера „Белене“. Такъв е един от кметовете на София **Никола Бронзов**. Той е роден на 25 ноември 1896 г. в София, а по професия е адвокат. Член на партия „Народно единство“ (1923), която се влива в Националибералната партия (1925). През Втората световна война Бронзов се присъединява към Отечествения фронт. След 9 септември 1944 г. е обвинител по „народния съд“. Назначен е от правителството на ОФ за кмет на София (22 март 1945 г. – 29 октомври 1945 г.). След това преминава на страната на политическата опозиция и е един от адвокатите на земеделския лидер Никола Петков след арестуването му през 1947 г. Бившият лагерист Куни

<sup>61</sup> Цит. по: Бочев, Стефан. Белене – сказание за концлагерна България, с. 8; Вълчев, Йордан; Куциян. Второ доп. издание. Карина М, 1994, с. 127; Гайдарчиев, Стефан. Пламенният трибун от Дряново – 126 години от рождението на Недко Колев Ботев. // Народно земеделско знаме, № 47 от 14–20 декември 2012.

Кунев<sup>62</sup> посочва, че Никола Бронзов умира в лагера „Белене“. Като година на смъртта в биографичните сведения за Никола Бронзов е посочена 1952 г.

Сред представителите на местната власт в концлагера „Белене“ са и **Илия Ненчев** – адвокат, кмет на родното си село Игнатица, Врачанско, окръжен съветник и пръв председател на местното читалище „Пробуда“, депутат в XXIII Народно събрание (1931–1934) и кмет на Битоля (1941–1943), както и **Мишон Петков**, земеделец, първи кмет на Мездра след „Девети“, представител на Отечествения фронт, който през 1945 г. е отзован от длъжност като „геметовец“<sup>63</sup>.

**Марко Пенчев** е кмет на родното си село Страхилово преди 9 септември 1944 г. Народен представител е от опозиционния БЗНС „Никола Петков“ след 1945 г. до забраната му през 1947 г. Преди 9 септември 1944 г. е ятак на партизаните от Горнооряховския отряд. Домът му е сочен като главна квартира на партизаните от този отряд. По време на въдворяването му в лагера „Белене“ през първата половина на 50-те години Марко Пенчев е в напреднала възраст<sup>64</sup>.

### Кметът Борис Чанджиев

В ТВО „Белене“ е въдворен и Борис Илиев Чанджиев (1896, Неврокоп – 1977, Елена), бивш кмет на град Неврокоп (от 1951 г., Гоце Делчев). Той завършва Българската мъжка гимназия в Солун и е приет като курсант във Военното училище в София. На 19 години е доброволец на Македонския фронт, където командва Втора дружина от 64-ти полк. Завършва Школата за бойни пилоти. По-късно завършва дипломация и консулство в Свободния университет. Бил е председател на УС на Неврокопската популярна банка.

Борис Чанджиев е народен представител в VI ВНС през 1946–1947 г. от БЗНС „Никола Петков“ и е председател на околийската земеделска дружба в Неврокоп. Обявява се категорично срещу насилственото преброяване на населението в Пиринска Македония като „македонско“<sup>65</sup>.

След арестуването на Никола Петков, заедно със сина си, д-р Илия Чанджиев, са изпратени в концлагера „Куциян“. Борис Чанджиев преми-

---

<sup>62</sup> Пак там, с. 40.

<sup>63</sup> Пак там, с. 42.

<sup>64</sup> Пак там, с. 34, и Цанев, Стефан. Български хроники 1943–2007. Т. 4, ИК „Труд“, ИК „Жанет 45“, последно допълнено издание, 2010, с. 320.

<sup>65</sup> Бочев, Стефан. Белене – сказание за концлагерна България, с. 8; документи за денационализаторската политика на БРП (к) в Пиринска Македония (1946–1947), проучени от историка Веселин Ангелов и публикувани в „Македонска трибуна“ (makedonskatribuna.com).

нава и през концлагерите „Богданов дол“ и „Белене“, където е включен в групата на видните политически дейци, държани при строг режим, без право на свиждане за целия му престой в лагера, забранено му е и получаването на храна. Освободен е от „Белене“ през 1953 г. Семейството му е изселено в с. Миндя и Елена.

### **Дипломатът Димитър Наумов**

В ТВО „Белене“ не липсват и дипломати отпреди 9 септември 1944 г. Един от тях е Димитър Атанасов Наумов<sup>66</sup>, роден в Солун в семейството на възрожденеца Атанас Наумов – учител и директор на Солунската българска гимназия, редактор на български всекидневник в Цариград и Солун, председател на Българския конституционен клуб в Цариград.

Димитър Наумов завършва Имперския лицей „Галата-Сарай“ в Цариград и право в Софийския университет. Назначен е в МВНР като аташе по печата. От 1922 г. до 1946 г. последователно е секретар в канцеларията на цар Борис III, секретар на легацията в Ротердам, първи секретар на легацията в Лондон, пълномощен министър във Вашингтон и пълномощен министър в Будапеща. Въдворен е в ТВО „Николаево“, Старозагорско, а след това в ТВО „Белене“ и му е отнето софийското жителство. През 1950 г. се заселва в Горни Дъбник, откъдето се премества в Троян, а след това в с. Бистрица, Софийско.

### **Дипломатът Стефан Бочев**

Най-известният представител на българската дипломация в концлагера „Белене“ е Стефан Бочев (1910–2002). Той произхожда от семейство на протестанти. Неговият баща е финансистът Петко Бочев, председател на Стопанската камара преди 9 септември 1944 г., преследван от ДС не само заради тази причина, но и по съдебните дела срещу българските протестанти през 1948 г. На 19-годишна възраст Стефан Бочев следва право в Швейцария, завършва през 1933 г. и специализира в Университета по висши международни науки. През есента на 1934 г. става кореспондент на „Вашингтон пост“ за Женева. Пише и за други американски вестници. До есента на 1933 г. е единственият български акредитиран журналист в Обществото на народите в Женева.

---

<sup>66</sup> АКРДОПБГДСРСБНА, ЛД 5323 – VI-Л-699, т. 3 и т. 4, л. 27–28, литерно дело на бивши членове на фашистки правителства, народни представители и дипломати – справка за Димитър Наумов.

През 1938 г. е началник на кабинета на министър-председателя Георги Кьосеиванов. В периода 1939–1941 г. е на дипломатическа служба в Швеция, а по-късно и в Швейцария. Остава съпругата и детето си в чужбина и се връща в България на 27 октомври 1945 г. Приет е за член в „Юнион клуб“, а „кръстници“ са му Атанас Буров и Мейнард Барнс, представител на САЩ в София. Присъединява се към земеделците на Никола Петков, защото „в сполетялата ни червена беда не се виждаше истински „народна“ сила освен николапетковистите“.

Изпълнява длъжността първи легационен секретар в София в МВнР (октомври 1945 – декември 1947). Уволнен е на 1 януари 1948 г. и започва работа като печатар в печатница „Народен печат“ в София от юни 1948 г. Освободен за кратко заради ненадеждния му произход, но после отново върнат на работа, а близките му са изселени в Ловеч.

Арестуван е от Държавна сигурност на 13 май 1949 г. След разпит е натоварен още същата нощ на камион с други задържани и е откаран в концлагера „Богданов дол“ край Перник, където, заедно с още 3500 въдворени, работи като миньор. След кратък престой там Стефан Бочев е в първата група от 300 лагеристи, които са откарани в новообразувания концлагер „Белене“ на остров Персин. Първоначално е въдворен за срок от 18 месеца. За кратко излиза на свобода, след което отново е затворен там. Освободен е през август 1953 г.

След лагера Стефан Бочев работи като хамалин, бетонджия, общ работник в строителството, каруцар и преводач в предприятие за производство на каучук. Още по време на първия престой в ТВО „Белене“ си води бележки, които успява да изнесе от лагера. При повторното въдворяване взема със себе си две тетрадки от по 200 листа, в които води дневник, който се изгубва при освобождаването му през август 1953 г.

Произведенията на Солженицин, посветени на ГУЛАГ, го вдъхновяват да възстанови написаното за преживяното в концлагера. В периода 1984–1985 г. завършва започнатия ръкопис. Издава го през 1990 г. след краха на комунистическата система в България под заглавието „Белене – сказание за концлагерна България“. Книгата му е един от най-разтърсващите разкази на хора, преживели ада на комунистическите концлагери в България и специално „Белене“<sup>67</sup>.

Стефан Бочев е включен в литерното дело, което ДС завежда на бившите дипломати, когато е навършил 74-годишна възраст, с основаниято,

<sup>67</sup> Информацията за Стефан Бочев е от книгата му „Белене – сказание за концлагерна България“.

че „Поддържа близки отношения с представители на чужди мисии в България и с дипломати, уволнени след 9 септември 1944 г. Изказвал се е против мероприятията, провеждани от отечественофронтовското правителство... Остава неприобщен и продължава да стои на вражески позиции“<sup>68</sup>.

### **2.3.1. Свидетелство на холандския посланик Андре Бринк за концлагера „Белене“<sup>69</sup>**

В периода 1950–1953 г. холандският посланик в София Андре Бринк изготвя няколко секретни доклада до холандското правителство за комунистическите концентрационни лагери в България и принудителния труд, превърнал се в запазена марка на режима. По-долу са представени откъси от доклада за лагер № 2 на концлагера „Белене“, където са били въдворени най-опасните политически противници на БКП:

„Ако режимът в лагерите № 1 и № 3 е строг, ако условията на живот са мизерни, ако храната е отвратителна и оскъдна, ако наказанията са честни и работата изтощителна, въпреки това те не могат да бъдат сравнявани с тези в лагер № 2, в който са настанени затворниците, смятани за най-опасните. Така че може да се каже, че елитът на интернираните там си е дал среща, естествено не по волята си. И наистина, там са си дали среща бивши държавни мъже, които по една или друга причина не са били ликвидирани по време на масовите убийства през 1944 и 1945 г., висши офицери от царската армия, бивши дипломати, влиятелни и непокорни членове на православната църква, политици с по-особени и различни характери, бивши журналисти, млади анархисти, социалисти, земеделски дейатели и т.н. Там са били заточени също и някои личности, които, без да са били комунисти, са били в тяхна услуга. Такива са например генералите Тодор Тошев и Крум Лекарски. Тези заточеници са най-окаяните, защото са презирани както от интернираните, така и от милиционерската охрана...

---

<sup>68</sup> АКРДОПБГДСРСБНА, ЛД 5323 – VI-Л-699, т. 3, т. 4, л. 110-111, литерно дело на бивши членове на фашистки правителства, народни представители и дипломати – справка за Стефан Стоянов Бочев.

<sup>69</sup> Материалите са предоставени специално за настоящата книга от Даниела Горчева, главен редактор на списание „Диалог“, която, изучавайки холандските архиви, попада на докладите на Андре Бринк. Brink, A. M. E. Les camps de concentration et le travail forcé en Bulgarie, rapport 650/312, Sofia 24.07.1952. – B: Nationaal Archief, Den Haag, Nederlands Gezantschap en Consulaten in Bulgarije, 2.05.79, inv. nr. 912. Превод от френски Офелия Денкова.